

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr. Mateusza LEWANDOWSKIEGO:

***ROLA SŁUŻBY WIĘZIENNEJ W REALIZACJI ZADAŃ
W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO RP***

1. Ogólna ocena rozprawy

Problematyka funkcjonowania Służby Więziennej, jako jednej z podstawowych instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, niezbyt często podejmowana jest w badaniach i analizach naukowych, a tym bardziej jako przedmiot dysertacji doktorskich. Z tym większym uznaniem należy przyjąć inicjatywę Pana magistra M. Lewandowskiego dokonania naukowej analizy i refleksji nad funkcjonowaniem tej instytucji w systemie bezpieczeństwa narodowego. To wybór ze wszech miar zasadny, gdyż wychodzi naprzeciw nie tylko potrzebom poznawczym (w kontekście dynamicznie rozwijających się nauk o bezpieczeństwie), ale i procesom doskonalenia praktyki. Znaczenie i specyfika tej instytucji sprawiają, iż zasługuje ona na bardziej zaawansowane badania i refleksje naukowe.

Recenzowana rozprawa jest interesującym, dobrze opracowanym studium funkcjonowania Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa (288 stron merytorycznie wartościowego tekstu). Autor usystematyzował wiedzę sytuującą się w zakresie przyjętego tematu, a jednocześnie przeprowadził interesującą lustrację empiryczną. Dokonał wielostronnego i głębokiego namysłu nad rozpatrywaną problematyką, udanie łącząc analizy teoretyczne z bezpośrednią praktyką badawczą. Całość przedstawionych **danych**, dokonanych refleksji i zaprezentowanych narracji stanowi swoiste kompendium teoretycznej oraz empirycznej wiedzy o istocie, specyfice i funkcjonowaniu Służby Więziennej.

Struktura dysertacji jest ogólnie trafna i logicznie poprawna. Obejmuje pięć rozdziałów – dwa rozdziały o charakterze teoretyczno-analitycznym, stanowiące merytoryczne wprowadzenie do podejmowanej problematyki, rozdział metodologiczny oraz dwa rozdziały empiryczne, prezentujące główny materiał badawczy. Pierwszy z nich bazuje na analizie dokumentów – aktów prawnych regulujących funkcjonowanie Służby Więziennej, drugi natomiast obejmuje analizy danych empirycznych z badań ankietowych i wywiadu. Każdy z rozdziałów merytorycznych kończą podsumowania. Główne treści rozprawy poprzedzone

zostały dobrze skonceptualizowanym wstępem i zamknięte syntetyzującym zakończeniem, przedstawiającym głównie zakres weryfikacji przyjętych hipotez.

Układ zaprezentowanych treści jest adekwatny do przyjętej struktury dysertacji. Przedstawione rozważania zostały właściwie opatrzone materiałami poglądowymi – grafikami, schematami, tabelami i wykresami. W tym miejscu można wszakże poczynić dwie uwagi systemowe, dotyczące sposobu rozpoczynania i podsumowywania rozdziałów merytorycznych. Po pierwsze, uważam za zbędne enumeratywne powtarzanie struktury rozdziałów we wprowadzeniach do każdego z nich. Po streszczeniu, spisie treści, wstępie i właściwej strukturze rozdziałów, to kolejne (piąte) powielenie tych samych treści. Druga uwaga dotyczy natomiast podsumowań. Jak wynika z samej nazwy, powinny one stanowić autorską syntezę wcześniej przedstawionych treści. Tymczasem, podsumowania tu stosowane sprawiają dodatkowo wrażenie kontynuowania wcześniejszych rozważań. Wrażenie to obiektywizują częste i bogate nieraz (np. s. 181) przypisy w tychże podsumowaniach, co raczej nie mieści się w standardach tego modułu opracowań naukowych.

Praca bazuje na szerokiej, właściwie dobranej literaturze przedmiotu, nierzadko obejmującej również źródła obcojęzyczne. Bibliografia obejmuje ponad 20 stron odpowiednio poklasyfikowanych wykazów.

2. Oceny szczegółowe

Zasadnicze treści rozprawy rozpoczynają się **w rozdziale pierwszym** od dość szerokiej analizy pojęcia „bezpieczeństwo”. Ponieważ istotą tego rozdziału jest deskrypcja Służby Więziennej jako elementu systemu bezpieczeństwa państwa (narodowego), obszerność tej analizy należy raczej uznać za mało zasadną, zwłaszcza, że ma ona charakter odtwórczy. Zasadniczo jednak chodzi o proporcję w stosunku do analizy „systemu bezpieczeństwa” – terminu teoretycznego nie tylko tego rozdziału, ale także całej pracy. Skoro Doktorant poświęca pojęciu „bezpieczeństwo” dwukrotnie więcej miejsca niż ważniejszemu pojęciu „system bezpieczeństwa”, musi to budzić uzasadniony niedosyt.

Zarysowany minimalizm leży jednocześnie u podstaw drugiej uwagi, odnoszącej się do samego usytuowania Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa, a głównie – swoistej atomizacji rozpatrywanego elementu. Po charakterystyce podstawowych składowych zabrakło przedstawienia relacji analizowanej służby z innymi instytucjami-elementami rozważanego systemu. Wszak istota systemu tkwi nie tylko w jego składzie, ale nade wszystko w powiązaniach między jego elementami. Nie wystarczy więc ich enumeracja (co do której nie ma uwag). Dopiero opis relacji ukazuje pełny i właściwy obraz tego zjawiska. Niedostatek systemowego ujmowania i kontekstualizowania Służby Więziennej dotyczy także innych rozważań pomieszczonych w pracy.

Rozdział drugi poświęcony został funkcjom i zadaniom realizowanym przez Służbę Więzienną. Ten rozdział nie budzi zastrzeżeń. Autor należycie przedstawił podjęte zagadnienia.

W rozdziale metodologicznym zaprezentowane zostały przyjęte założenia metodologiczne. To rozdział interesujący, oryginalnie ujęty, a przez to też budzący pewne wątpliwości czy kontrowersje. Naturalne prawo do twórczej oryginalności Doktoranta, w najmniejszym chyba stopniu odnosi się właśnie do rozdziału metodologicznego. Choć więc generalnie przyjęte założenia należy uznać za trafne, nie można pozostawić ich bez kilku istotnych uwag.

Po pierwsze, o ile formuła problemów badawczych nie budzi zastrzeżeń, wyraźne niedostatki prezentują przyjęte hipotezy. W szczególności chodzi o ich nadmierną ogólnikowość (co materializują następujące frazy: „odgrywa ważną rolę”, „różnorodne i złożone”, „w stopniu zróżnicowanym” – nie poddane dalszym dopełnieniom i uszczegółowieniom). Ponadto, hipotezy mają przede wszystkim charakter ocenny, w mniejszym stopniu merytoryczny (np. pojawia się fraza „istnieje znaczna rozbieżność” – ale na czym ta rozbieżność polega, tego już Autor nie precyzuje). Taka formuła znacząco osłabia rozstrzygającą i poznawczą moc treści przyjętych hipotez.

Po drugie, tajemnicą pozostaje, dlaczego Autor wśród przyjętych metod empirycznych nie wymienia tak znaczącej i powszechnie stosowanej „analizy dokumentów” czy „badania dokumentów”, chociaż z całego kontekstu wynika, że tę metodę świadomie stosował. Warto odnotowania jest również fakt, iż Autor nie precyzuje stosowanych technik badawczych.

Po trzecie, uwagę zwraca kolejność omawiania poszczególnych ogniw procesu badawczego. Dyskusyjne pozostaje przedstawienie celów po problemach badawczych (odmiennie niż we wstępie), które w tym przypadku stanowią ponadto proste powielenie ich treści. Cel leży u podstaw każdej świadomej działalności, trzeba więc mieć jakiś cel badawczy jeszcze przed określeniem problemów (których formułowanie może tylko pozwolić na doprecyzowanie tego celu/celów). Zasadniczo jednak chodzi o usytuowanie zmiennych. Powinno się je omawiać zaraz po hipotezach, a nie po metodach (a tym bardziej opisie doboru próby badawczej), co wynika z logicznej kolejności czynności badawczych. Zmienne stanowią swego rodzaju operacjonalizację przyjętych hipotez, a jednocześnie wyznacznik doboru metod i technik badawczych. Stąd też niezrozumiałym jest usytuowanie ich po metodach. Co znamienne, Autor sygnalizuje także znaczenie wskaźników – które nieodłącznie towarzyszą analizie zmiennych – ale ich nie konkretyzuje, co *de facto* oznacza ich eliminację z metodologicznych założeń procesu badawczego.

Uwagę zwraca również nietrafiony tytuł rysunku 3.1. Nie przedstawia on modelu badań, jak sugeruje tytuł, lecz układ zmiennych. Ponadto, gdyby rzeczywiście uznać, że tytuł odzwierciedla zawartość rysunku, powinien on znaleźć miejsce w kolejnym punkcie, wprost odwołującym się do modelu badań.

Pozostając jeszcze w tematyce metodologicznej, na szczególne podkreślenie zasługuje skrupulatne, doskonale wręcz opracowanie kwestionariusza ankiety, dzięki któremu Doktorant pozyskał interesujący, bogaty i wielostronny materiał badawczy, pozwalający na dokonanie wartościowych poznawczych analiz.

Rozdziały empiryczne ukazują podstawowe obszary badawcze, obejmują główne wątki merytoryczne i stanowią o zasadniczej, wysokiej wartości rozprawy. Stanowią one rdzeń pracy – najbardziej znaczącą badawczo jej część. W **rozdziale czwartym** autor przedstawił specyfikę jednostki penitencjarnej. Umiejętnie połączył analizę regulacji ustawowych z rudymentami powstającej teorii. Swoją tematyką rozdział ten nie odnosi się wszakże do konkretnego problemu badawczego. Stanowi on pewnego rodzaju doprecyzowanie problematyki przedstawionej w rozdziałach 1 i 2, a zarazem opracowany został w takiej samej jak one konwencji. Podobnie więc, jak dwa pierwsze rozdziały, mógłby on znaleźć się przed rozdziałem metodologicznym.

Rozdział piąty – ostatni, jest najbardziej obszerny (ponad 100 stron). Z powodzeniem mógłby on nawet samodzielnie stanowić empiryczną podstawę rozprawy. To rozdział w największym stopniu empiryczny (głównie o charakterze diagnostycznym), a zarazem interesujące studium socjologiczne. Zrealizowane w pracy „żywe” badania – zasadnicze źródło materiału empirycznego – odnoszą się w tym przypadku do badań ankietowych i wywiadu. Zastosowane metody stanowiły zarazem podstawę do naturalnego podziału tego rozdziału na część będącą opisem danych zdobytych w drodze badań ankietowych i część sprawozdawczą z zastosowanego wywiadu. Autor przyjął taką koncepcję, i miał do tego prawo, choć wydaje się, że od strony pełności analizy lepszym rozwiązaniem byłoby połączenie zdobytych danych. Przemawia za tym także formuła problemów badawczych, które w niczym nie nawiązują do takiego podziału. Generalnie, w nadmiernie „poszufladkowej” prezentacji wyników, gubią się czasami istotne powiązania i oddziaływania między zmiennymi bądź źródłami danych.

Lektura części sprawozdawczej z wywiadu podsuwa jeszcze jeden wniosek/zastrzeżenie, co do doboru badanego środowiska. Objęci wywiadem wysocy funkcjonariusze SW i pracownicy naukowcy Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości byli niejako sędziami we własnej sprawie, choć wnioskując na podstawie przywołanych wypowiedzi, wnieśli znaczący wkład do przedstawionego obrazu instytucji. Jeśli jednak w tytule mowa jest o systemie bezpieczeństwa państwa, zabrakło spojrzenia z zewnątrz służby – właśnie z wyższych szczebli tego systemu (poziomu centralnego i wojewódzkiego), ukierunkowanych na koordynację funkcjonowania Służby Więziennej w całym systemie. Dopełnienie analizy o ten element, z pewnością wniosłoby inną kolorystykę, zobiektywizowało i dopełniło całość wyводу. Z powodów merytorycznych, poznawczych, szkoda więc, że Autor nie podjął takiego wyzwania.

Słabą stroną analitycznego zdyskontowania uzyskanych wyników jest niedostatek końcowych (własnych) refleksji konceptualno-prognostycznych. Na bazie wcześniejszych konstatacji i rozważań Autor nie formułuje żadnych wskazań modernizacji funkcjonowania rozpatrywanej służby. Co więcej, ostatnią z weryfikowanych hipotez, dotyczącą rozbieżności między stanem normatywnym a realnym, Autor dość zdawkowo falsyfikuje, nie widząc potrzeby doskonalenia istniejącego stanu rzeczy, mimo pewnych sygnałów ze strony badanych, przedstawionych w punkcie 5.1.7. Rodzi się pytanie, czy rzeczywiście jest tak dobrze, czy jest to raczej wynik samooceny, pozbawionej elementów (swoistego tła) oceny zobiektywizowanej, zewnętrznej.

Chociaż praca jest dobrze przygotowana technicznie, Autor nie uniknął jednakże pewnych niedoróbek i niezręczności językowych czy redakcyjnych (np. niefortunny tytuł punktu 4.3.4. „Praca i służba w Służbie Więziennej jako zawód stresogenny” s. 62, czy też fraza „umożliwiają na szybkie niwelowanie” s. 287). Od strony czysto technicznej „rzuca się w oczy” brak ujednolicenia czcionki podawanych stron w spisie treści, a także w numeracji przypisów w tekście (przykładowo: s. 20, 26, 103, 115, 157 itp.), czy też niejednolite manipulowanie kursywą w nazwach aktów prawnych.

Mimo zasygnalizowanych słabości (czy raczej nieznaczących potknięć), oceniana rozprawa jest **wartościowym wkładem do rozwoju naukowej analizy problemów bezpieczeństwa, ważnych dla sprawności i kondycji państwa, ale także poczucia bezpieczeństwa jego obywateli**. Podejmowana problematyka jest niezmiernie istotna z punktu widzenia sprawności funkcjonowania systemu bezpieczeństwa narodowego w płaszczyźnie neutralizowania i przeciwdziałania przestępczości. Praca została dobrze skonceptualizowana i ustrukturyzowana. Dostarcza bogatej, usystematyzowanej wiedzy o specyfice i zakresie realizacji zadań więziennictwa w systemie bezpieczeństwa narodowego. Jednocześnie zawiera sugestie o charakterze utylitarnym, ukierunkowane na doskonalenie zarówno teorii, regulacji prawnych, jak i praktyki funkcjonowania struktur Służby Więziennej. Przedstawione uwagi krytyczne (bądź tylko odmienny sposób widzenia) – naturalne w przypadku recenzowania pracy kwalifikacyjnej – nie zmieniają faktu, iż rozprawa stanowi dzieło naukowo wartościowe, a przy tym interesujące poznawczo.

3. Wnioski końcowe

W rezultacie przeprowadzonej analizy i oceny stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgr. Mateusza Lewandowskiego pt.: ***Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*** spełnia warunki przewidziane w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym (z dn. 14 marca 2003 roku, z późniejszymi nowelizacjami), a zatem wymagane standardy formalne, metodologiczne, merytoryczne i kwalifikacyjne. Praca zawiera rozwiązanie przyjętych problemów badawczych i weryfikację założonych hipotez. Jednocześnie niesie ze sobą znaczną wartość użyteczną. Jej lektura wskazuje, iż Autor jest

dobrze (wręcz ekspercko) zorientowany w podejmowanej problematyce. posiada wysokie zdolności koncepcyjne oraz redakcyjne, potrafi umiejętnie operować faktami, argumentami czy danymi empirycznymi, starannie je opracowywać i przedstawiać.

Biorąc powyższe pod uwagę uprzejmię wnioskuję o dopuszczenie Pana Magistra do dalszego procedowania i obrony niniejszej rozprawy.

Stanisław Jaroszki